

Írta: Herczog Mária

VESZTESÉG, GYÁSZ ÉS ÖRÖKBEOFOGADÁS

A spontán vetélés, egy gyermek halála, az abortusz után érzett fájdalom, veszteség és gyász érzése viszonylag gyakran felmerülő kérdések, míg az örökbefogadással összefüggésben szinte egyáltalán nem beszélnek e problémákról Magyarországon. Pedig mind az örökbeadó, mind pedig az örökbefogadók szempontjából – nem is beszélve az érintett gyerekről – sokkal közelebb vinne a témát körülengő hamis pátoz és az „egyszerű és nagyszerű megoldás” mítoszának lerombolásához és a tényleges helyzettel való szembenézéshez.

Az örökbefogadás esetében az alaphelyzet leegyszerűsítve úgy néz ki, mintha az egyik oldalon lenne egy gyermekre váró asszony, férfi, pár, míg a másik oldalon egy terhétől szabadulni akaró, kényszerülő asszony, ritkábban férfi, és egy nekik nem kellő gyermek. Matematikailag a helyzet nagyon egyszerű. Itt kellene, ott nem kell, akkor mi a gond? Mindenekelőtt meg kell vizsgálni, hogy mi történik addig, amíg valaki eljut addig az elhatározásig, hogy gyermeket fogad örökbe, a továbbiakban pedig azt is vizsgáljuk majd, mi minden történik – vagy nem történik – addig, míg valaki örökbe adja gyermekét.

Az örökbefogadásra vállalkozók közül esetünkben vegyük ki azokat, akik vér szerinti gyermekeik mellé kívánnak ember, vagy gyermekbarátságból, elhivatottságból vagy más okból gyermeket örökbe fogadni úgy, hogy szabad döntésük, hogy lesz-e még további gyermekük vagy sem. Ugyancsak nem beszélünk azokról, akik meggyőződésből, politikai okokból úgy ítélik meg, hogy amíg ennyi rossz körülmények között élő, szenvedő gyerek él a világon, azokat kell felnevelni, nem pedig saját gyermeket szülni, ezért fogadnak örökbe. És azok sem ebbe a csoportba tartoznak, akik egy közeli hozzátartozójuk halála miatt, illetve házasságkötés után házastársuk korábbi kapcsolatából származó gyermekét fogadják örökbe.

Azokról beszélünk tehát, akiknek ismereteik szerint nem lehet vér szerinti gyermekük valamilyen okból. Nyilvánvalóan nem mindegy, hogy mi ez az ok. Többnyire a pár egyik tagjának nem lehet valamiféle organikus okból gyereke, illetve némely párok esetében csak közös gyermekük nem születik valamiféle okból. Ezen túl ismeretes azoknak a köre, akiknél semmiféle organikus ok nem mutatható ki, de vagy nem esnek soha teherbe, vagy nem képesek kihordani a gyermeküket. Az esetek többségében sokéves gyötrelmes orvoshoz járás, próbálkozás, reménykedés és rengeteg kudarc van azok mögött, akik úgy döntenek, gyermeket fogadnak örökbe. Az egészségügyi ellátórendszer elsősorban gyógyítással foglalkozik, annak is döntően szomatikus területeivel. Gyakori panasz, hogy hiányzik a holisztikus megközelítés, az ember egészét, testét, lelkét együtt vizsgáló és segítő orvosi tevékenység, a csapatmunka, amelyben az orvos mellett védőnő, pszichológus, szociális munkás is részt vesz; nem is beszélve a hasonló problémákkal küzdők önszolgáltató csoportjairól, az ismeretterjesztés, megfelelő információk hozzáférhetőségének szerepéről. A meddőség vagy gyermeknemzési, szülési képtelenség, vagy annak vélelme hamar olyan egészségügyi gépezetbe kerül, ahol a cél a sikeres terhesség és szülés, hiszen a nő, a pár gyermekre vágyik, ez a siker. Azt a kérdést, hogy mi mindent lehetne, kellene még csinálni, illetve mit lehetne csinálni ezt megelőzően, vagy ehelyett szinte senki nem teszi fel, és aki így kérdez, azt azonnal elhallgattatják, embertelennek, érzéketlennek, nemzetellenesnek és ki tudja, mi mindennek tekintik. Pedig e kérdés mögött sok további húzódik, amelyek elhallgatása a későbbiekben sok fájdalom, csalódás és kudarc okozója.

Azt, hogy a fajfenntartás ösztön, senki nem tagadja. Ezzel egyszerűen magyarázható a gyermek utáni vágy, az anyai – apai – ösztön. Ugyanakkor több minden szól az ellen, hogy ezt az ösztönkésztetést a mai nők és férfiak esetében magától értetődőnek és bizonyítottnak tekintsük. Nem csak a feminista irodalom kísérli meg cáfolni az elmúlt évtizedekben ezt az axiomatikus kijelentést, hanem számtalan kísérletet is végeznek, és sok kutatás folyik e témában (Bethune,1991; Beau-voir,1971; Csányi,1999; Forna, 1999; Badinter, 2000). Nagymértékben befolyásolja azonban az ösztönkésztetéseket is a szocializáció és a társadalmi környezet, amit nem kell bizonygatnunk e téren sem. Ehhez ugyanis elég megnézni az átlagos gyermekszámot egy családban, és ezt összevetni a nők és férfiak átlagos termékenységi lehetőségeivel. Azt állítom tehát, hogy önmagában a biológiai késztetés nem indokolná, hogy a gyerek utáni vágy mindent felülíró késztetés legyen, akkor is, ha ennek beteljesítése nem esélyes valamilyen okból. Ugyanakkor tény, hogy a társadalmi elvárás, a szokásjog szerint az „ember” vágyik gyermek után, tehát erősen befolyásolja valakinek a megítélését, hogy szereti-e a gyerekeket, akar-e gyereket (Pongrátné, S. Molnár 1995; Tóth, 1997). Ezzel azt kívánom bizonyítani, hogy az a rendkívüli lélektani és fizikai erőfeszítés, amit nők és férfiak ezrei megtesznek Magyarországon évente azért, hogy gyerekük lehessen, nemcsak biológiai természetű, hanem nagyon is következik a neveletésből, a környezet elvárásaiból, és persze ezekből következően is, saját vélt vagy valós érzéseikből. Ha az egészségügyi vizsgálatok és beavatkozások során, illetve azt megelőzően, nincsen mód arra, hogy legalább megközelítően tisztában legyenek az érzéseik természetével, vágyakozásaik okaival, erősségével, akkor egy olyan kör indul be, amiben a beavatkozások sikeressége egy egyre idealizáltabb és sóvárgott célt szolgál, a gyerek világrahozatalát. Nagyon ritkán kerül arra sor, hogy ebben a folyamatban az érintettek, vagy az őket gondozó orvosok, más egészségügyi szakember, esetleg rokon vagy barát szembesüljön ezzel a kérdéssel. Így nem merül fel annak a lehetősége sem, hogy először foglalkozzanak az esetleges sikertelenség lehetőségével, egy alternatív életforma felvázolásával, a várható nehézségekkel és mindenekelőtt azzal, mit várnak attól, ha megszületik a gyerek. Ez ugyanis nem a sikeres befejezés, hanem egy új életforma kezdete. Erre több okból is nagy szükség lenne. Részben sokat segítene az esetleges csalódásokra való felkészülésben, a krízishelyzetek, önértékelési zavarok, a várható párkapcsolati konfliktusok kezelésében, és az azt követő döntések meghozatalában. Másrészt lehetővé tenné annak a szorongásnak az oldását – ahogyan ez gyakran meg is történik -, ami a gyerekszületéstől való félelem vagy éppen a gyerekszületés, vagy a partner öntudatlan elutasítása miatt akadályozza a sikeres várandósságot, gyermekszülést. Mindenki ismer olyan történeteket, ahol sokéves gyötrődés után megtörténik az örökbefogadás, és a „meddő” nő szinte azonnal teherbe esik. Ugyanakkor az is ismert, hogy, akinek valamilyen betegség okán biztosan nem születhet gyereke, magát csökkent értékűnek, vacaknak tartja és az egyetlen lehetséges „gyógyulásnak” egy gyermek megszerzése tűnik. Az előbbi esetben nyilvánvalóan hiányzott az a lelki felkészülés, konfliktuskezelés, ami a teherbeesést akadályozta, míg utóbbi esetben elmarad annak feldolgozása, hogy az örökbefogadás nem gyógyítása a gyermeknemzési, szülési képtelenségnek. A történelem során a meddőség mindig stigmatizált volt, több kultúrában szinte egyetlen okként szolgált a válásra vagy „balkézzről” szerzett gyerek elismertetésére, ahogyan ezt a Biblia is példázza. Ennek azonban a fennmaradással, vagyonátörökítéssel szorosan összefüggő okai voltak, amelyek mára a fejlett világ országaiban oka fogyottakká váltak. Ma ugyanis a gyermekek világra hozása és nevelése elsősorban az egyén és a pár önkitaljesítésének, családi életének gazdagítására, és nem utolsósorban a környezet nyomására, elvárására alapul. Ez nem zárja ki, hogy a gyereknevelésre vállalkozók ne

szeretnék a gyereket, ne éreznék a biológiai késztetést, és ne tudnák, hogy a gyermek nevelése sok örömet és a továbbélés lehetőségét hordozza. Ez a változás azonban azt mindenképpen magával hozta, hogy a gyerek értéke és helye megváltozott. A családonkénti átlagos 2-3 gyermek születése miatt felértékelődött minden gyerek. Szerencsére alacsony a csecsemő- és gyermekhalálozás, a gyerek sikere és az a tény, hogy szüleinél többre viheti, rendkívüli pozíciót biztosít számára. Bár népszerűtlen, mégis úgy tűnik, a gyerek is egyfajta fogyasztási kultúra részévé vált, hozzátartozik a státuszhoz, és a gyerekkel kapcsolatos tevékenységek, kiadások jelzik a család társadalmi helyét is. Ebből következően a gyerek hiánya azt is jelzi, hogy a ma elvárásként megfogalmazott perfekcionista, sikerorientált élethez nem társulhat egy kudarc, egy képtelenség, mivel a mítosz szerint mindent lehet, csak nagyon kell akarnunk. Ha tehát valakinek nem lehet gyermeke, akkor az szinte fájdalom, veszteség, csökkentértékűség érzése mellett megjelenhet az a félelem, hogy nem tud úgy teljesíteni, ahogyan ez illik, kell. Nem állítom, hogy ez mindenkire jellemző, csak arra hívom fel a figyelmet, hogy ez a jelenség terjed és a görcsös, mindenáron való akarás mögött ez is meghúzódhat. Az örökbefogadás sok esetben azért fogalmazódik meg, mert azt jelenti, mégis lehet gyermek. Itt sokféle megközelítéssel találkozunk. Van, aki úgy látja, vállalhatatlan számára más gyerekének a felnevelése, nem tudja elfogadni, hogy nem az övé, fél attól, mit örökölt a gyerek stb. Mások nem érzik, hogy ez gond, ha a gyerek egészséges és újszülöttként kerül hozzájuk. Mások nem vagy alig szabnak feltételt, de gyereket szeretnének (ők vannak legkevesebben). Ami szinte valamennyi esetben közös, az a feldolgozatlan gyász- és veszteségélmény, a meg nem született gyermek „elvesztése” fölött érzett fájdalom tisztázása. A pszichológiai irodalomban ismert a meghalt gyermek után született, „pótgyerek” sokféle későbbi problémája. Ezekben az esetekben is az elvesztett gyerek helyett jön a másik anélkül, hogy a szülők ezt tudnák. Hasonló jelenséggel van itt is dolgunk, amit tovább bonyolít, hogy az örökbe fogadott gyerekek – és persze az örökbefogadóknak is – még nehezebb a terhe. A kérdés tehát az, hogyan lehetséges, hogy a rendkívül fáradtságos, sokszor fájdalmas, évekig tartó és költséges egészségügyi eljárás során erre a momentumra nem esik figyelem. Hogyan lehetséges, hogy úgy fogadnak gyereket örökbe emberek, hogy nem kell szembesülniük saját érzéseikkel, nem kell feldogozniuk fájdalmukat, gyászukat és úgy válnak szülőkké, hogy nem tudják mire is vállalkoznak és gyakran azt sem, pontosan miért. .

Az örökbe fogadó szülők felkészítése, segítése és követése tehát rendkívül fontos feladat, ami egyszerre szolgálja az örökbe fogadott gyerek és szülője érdekeit. Ha a szülő kellőképpen felkészült, és tudja, hogy a gyerekneveléssel a gyerek mindig „vendég lesz a háznál”, nem pedig tulajdon – és ez persze a vér szerinti gyerekekre is vonatkozik –, akkor nem kell és nem is lehet titokban tartani, hogy őt örökbe fogadták, és könnyebb lesz elfogadni a gyerek vér szerinti szüleit is, sőt, adott esetben rendszeres vagy alkalmi kapcsolatot tartani velük, de legalábbis felkészíteni a gyermeket arra, hogy felnőve találkozhatson velük. Ez a ma Magyarországon szentségtörésnek tűnő kijelentés egyre több országban válik gyakorlattá, így Új Zélandon és Ausztráliában ma már nem lehet titkosan örökbeadni és -fogadni, mert ez ellentétes a gyerek érdekeivel. A legnehezebben elfogadható tétel ugyanis az, hogy az örökbefogadás elsősorban a gyerek és nem a várakozó szülő érdekeinek kell, hogy megfeleljen.

Az örökbefogadási ügyekben a legkevesebb szó az örökbeadókról esik. Ők azok a szükséges szereplők, akikről legjobb lenne mielőbb elfeledkezni, olyan el- és megítélt emberek, akik – az örökbe fogadni vágyók szerencséjére – felelőtlenségük és szülői alkalmatlanságuk okán nem akarják vagy tudják felnevelni gyerekeiket. Ők azok, akiket megvet a közvélemény, de rendkívül nagy szüksége van rájuk. Ha ugyanis ők nincsenek,

akkor nem kívánt babák sem születnek. Azzal a kérdéssel, hogy hogyan birkóznak meg e nők – és nemegyszer férfiak -azzal a ténnyel, hogy lemondtak gyerekeikről, vagy elvették azokat, nem foglalkozik senki. Pedig az ő fájdalmuk és gyászuk is több szempontból rendkívül fontos. Túl azon a triviális állításon, hogy minden ember és emberi érzés fontos, még ha „bűnös” is az illető, azok a szülők, akiknek akaratuk ellenére született gyerekek, nem feltétlenül vacak emberek, akikre kár szót vesztegetni. Számtalan oka lehet annak, hogy valakinek gyereke születik, de nem tudja vagy nem akarja vállalni e gyerek felnevelését. Ez önmagában semmiképpen sem jelenti azt, hogy nincsenek érzései, nem éli át a gyerek elvesztése miatti fájdalmat, gyászt. Nagyon gyakori, hogy a szülő soha nem tudja feldolgozni a gyereke elvesztését, még ha később gyerekei születnek is, úgy gyászolja, mint meghalt gyermeket. Ebben a gyászban azonban többnyire egyedül marad, hiszen a környezet, a család vagy nem tudja vagy nem fogadja el a korábbi örökbeadást. Másrészt, a feldolgozatlan fájdalom és a titok, a szégyen háritást vált ki, ezért látszik gyakran úgy, mintha közönyös és érzéketlen lenne. E feldolgozatlanságnak a következményei azonban nem csak az adott szülőt, hanem a gyerekeit is érintik. Ha az örökbe adott gyereket vizsgáljuk, neki akkor is fontos a vér szerinti szülő, ha új családja csodálatos és elfogadó, ha nagy szeretetben él és kijelenti, nem kíváncsi vér szerinti szüleire. E kijelentés mögött legalább annyi fájdalom és gyász van, mint a szülőkében. Ha a szülők mindkét oldalon felkészültek, akkor sem úszható meg fájdalom nélkül e találkozás, de mindenki számára méltósággal vállalható, tisztességes helyzet áll elő. Ha ez nem valósítható meg, a sebek feltehetően soha nem gyógyulnak be és állandósul a félelem, szorongás.

Gondolni kell az örökbe adó szülő később – vagy korábban – született gyerekeire is, akik számára az „elveszett” gyerekekkel kapcsolatos szülői és saját érzések krízisállapothoz, és sokszor másképpen manifesztálódó problémákhoz vezethetnek.

Az örökbefogadás és -adás tehát olyan összetett és ebből a szempontból sajnálatosan kevésbé vizsgált terület, ahol a látszólag egyszerű megoldások nem léteznek és biztosan nem működnek. Magyarországon nem készült mind ez ideig kutatás, amely érdemi adatokkal és ismeretekkel szolgálna a fenti kérdésekre, de a nemzetközi irodalomban egyre gyakrabban találkozunk ezekkel. A szakmai érdeklődésen túl, a média számára is kedvelt terület ez, de szerencsére mind gyakrabban lehet olyan dokumentumfilmeket, családokkal folytatott beszélgetéseket látni, olvasni külföldi adókon, újságokban, amelyek komplexen közelítik meg ezt a problémát, és megmutatják milyen sokfél metszete, árnyalata van ennek a látszólag fekete-fehér kérdésnek. Egyre gyakrabban lehet olyan történetekkel találkozni, ahol az anyák megkeresik örökbe adott gyerekeiket, és gyerekekről, akik szüleiket kutatják fel. Ezek a történetek nem végződnek feltétlenül vidáman, de biztosan hozzásegítenek a sebek gyógyításához, a gyászhoz és ennek feldolgozásához. Ez a látszólag nehezebb út, szemben a titkossággal és a cinkos vagy szorongó hallgatással. A szakemberek számára is jobbnak látszik, ha a történet az örökbefogadási procedúra adminisztratív lezárásával ér véget. Senki nem tudja, hányan szenvednek – sokszor látszólag e történésektől függetlenül - az örökbeadás, örökbefogadás okozta bánattól, veszteségélménytől. A szakembereket és az érintetteket is segíteni kell abban, hogy tudják mi mindenre vállalkoznak, hogyan lehet és kell vállalni az ezzel járó nehézségeket, hogy az ilyen módon új családba kerülő gyerekek és szülei számára valóban minőségileg jobb élet következzen. Ezért is javasoljuk, hogy a szakembereknek egységes szakmai szempontok alapján összeállított felkészítéssel és rendszeres szupervízióval kelljen részt venniük, az örökbe fogadásra vállalkozók kiválasztását és felkészítését, utánkövetését tegye jogszabály kötelezővé, és segítsék a gyerekekről lemondót is, mindannyiunk érdekében.

Felhasznált irodalom:

- Csányi Vilmos: Az emberi természet, Vince Kiadó, Budapest, 1999.
Badinter, Elisabeth: A szerető anya, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1999.
Beauvoir, Simone de: Második nem. Gondolat Kiadó, Budapest, 1971
S. Molnár Edit: Családi értékek-magatartások-demográfiai tendenciák, Századvég, 1999/14., 31-55. o.
Pongrácz Tiborné: Termékenység, család, családpolitika, Századvég, 1999/14., 21-31. o.
Tóth Olga: Házasság és gyermek: vélekedés és viselkedés, Századvég, 1998/11.